

АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ НА ВИПАДКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF THE NORMATIVE AND LEGAL RESPONSE OF POLICE OFFICERS TO CASES OF DOMESTIC ABUSE DURING MILITARY AGGRESSION

У статті здійснено аналіз правового реагування на випадки домашнього насильства працівників поліції під час військової агресії в Україні, що є важливим питанням та потребує ретельного теоретичного дослідження. Окреслено нормативно-правові акти щодо попередження та протидії домашньому насильству, а саме закони України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання домашнього насильства та боротьбу з цим явищем».

Проведено теоретичний аналіз нормативно-правового законодавства України щодо випадків та реагування на домашнє насильство. Крім цього, у теоретичному аналізі дослідження розглянуто соціально-психологічні та культурні аспекти проблеми домашнього насильства, які мають великий вплив на результативність реагування поліції на це явище. Результати цього дослідження можуть стати основою для подальшого вдосконалення законодавства та практики боротьби з домашнім насильством у контексті військової агресії в Україні. Дослідження зумовлює потребу в науковому аналізі правових засад щодо протидії домашньому насильству.

Зазначено, що військові дії на території України зменшили інтерес до висвітлювання в інформаційному просторі питання домашнього насильства. Війна вносить свої корективи у суспільне життя та життя кожної людини. Сьогодні силові структури України повинні не лише давати відсіч ворогу, а й дбати про права кожного громадянина та уважно стежити за тим, щоб його права не були порушені. Зараз кожен українець перебуває у постійному стресі та страху, тому й їхня реакція на нинішні події різна. І на превеликий жаль, люди починають проявляти агресивні дії по відношенню до рідних та близьких, тому рівень насильства в сім'ї зростає. Під час військових дій домашнє насильство децю трансформувалося та загострилося. Особливо складним є реагування працівників поліції на випадки домашнього насильства, які скоюються на окупованих територіях або на територіях, де відбуваються активні бойові дії. Національна поліція України адаптується до механізмів реагування на правопорушення у сфері домашнього насильства під час війни.

Резюмовано, що протидія домашньому насильству потребує конкретних дій і з боку постраждалої особи. Аналіз правового реагування на випадки домашнього насильства дав змогу виділити перелік органів та установ, на які покладаються функції зі здійс-

нення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Отже, навіть під час дії військового стану постраждали від домашнього насильства можуть стати на свій захист та розірвати насильницьке коло.

Ключові слова: насильство, агресивність, протидія, поліцейські, постраждала особа, кривдник.

The proposed article analyzes the legal response to cases of domestic violence by police officers during military aggression in Ukraine, which is an important issue and requires careful theoretical research.

Normative legal acts on the prevention and counteraction of domestic violence are outlined, namely the Laws of Ukraine «On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding Establishing Responsibility for Committing Violence in the Family or Failure to Fulfill a Protective Order», «On Prevention and Counteraction to Domestic Violence», «On making changes to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on the Prevention of Domestic Violence and the Fight against this phenomenon.»

The theoretical analysis of normative legal legislation of Ukraine regarding cases and response to domestic violence is defined. In addition, the theoretical analysis of the study examines the socio-psychological and cultural aspects of the problem of domestic violence, which have a great impact on the effectiveness of the police response to this phenomenon. The results of this study can become the basis for further improvement of the legislation and practice of combating domestic violence in the context of military aggression in Ukraine. The research determines the need for a scientific analysis of legal frameworks for combating domestic violence.

It is noted that the military actions on the territory of Ukraine have reduced interest in covering the issue of domestic violence in the information space. The war makes its corrections in social life and in the life of every person. Today, the power structures of Ukraine must not only repel the enemy, but also take care of the rights of every citizen and carefully monitor that their rights are not violated. Now every Ukrainian is under constant stress and fear, so their reaction to current events is different. And unfortunately, people are beginning to show aggressive actions towards their relatives and friends, so the level of violence in the family is increasing. During the hostilities, domestic violence was somewhat transformed and intensified. It is especially difficult for police officers to respond to cases of domestic violence that occur in occupied territories or in territories where active hostilities are taking place. The National Police of Ukraine is adapting mechanisms for responding to offenses in the field of domestic violence during the war in Ukraine.

УДК 159

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.49.34>

Макарова О.П.

к.психол.н., доцент,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
Харківський національний університет внутрішніх справ

Зінченко Д.А.

слухач магістратури факультету № 3 навчальної групи № 101
Харківський національний університет внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції

It is summarized that combating domestic violence requires specific actions on the part of the victim. Therefore, the analysis of the legal response to cases of domestic violence made it possible to identify a list of bodies and institutions entrusted with the functions of implementing measures

in the field of prevention and counteraction of domestic violence. Therefore, even during martial law, victims of domestic violence can stand up for themselves and break the cycle of violence.
Key words: violence, aggressiveness, countermeasures by the police, victim, offender.

Україна, як і багато інших країн світу, за останні кілька років стала свідком насильства в мирному житті, зокрема домашнього насильства. Однак під час військової агресії в Україні це явище набуло особливої актуальності. Останнім часом виникає питання: які дії повинна зробити людина, котра стала жертвою домашнього насильства? Особливо гостро постає це питання під час військових дій на території України. Аналіз правового реагування працівників поліції на випадки домашнього насильства дав змогу виділити конкретний алгоритм дій, а саме: дії поліції у випадках домашнього насильства, які кроки потрібно зробити самій жертві домашнього насильства, а також дії поліції щодо кривдника. Розуміння причин, наслідків та механізмів правового реагування на домашнє насильство є важливою та актуальною темою для подальшого дослідження.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – це дія сексуального, економічного, фізичного та психологічного насильства [2]. Такі дії вчиняються у сім'ях або в місцях, де проживають родини, а також між чоловіком та жінкою, які перебували або перебувають у подружніх стосунках, або між іншими людьми, які мешкають спільно як одна сім'я, але не мають відносин, перебувають чи перебували у шлюбних відносинах, де мешкає (мешкала) людина, яка чинить домашнє насильство, там, де є постраждала особа, а також погрожує їй учиненням таких дій [3].

Офіційних статистичних джерел, які б дали змогу порівняти кількість випадків домашнього насильства до та під час війни, на разі немає. Натомість з'явилася ще одна група осіб, що страждають від домашнього насильства. Г. Карпаченкова, яка очолює громадську організацію «Пані Патронеса», розповідає, що до неї звертаються жінки, які мають статус внутрішньо переміщеної особи, відносно яких здійснюються дії домашнього насильства. Жінки відзначають, що відносно них відбуваються маніпулятивні дії із залученням дітей (чоловіки забороняють їм вивозити дітей за кордон), інколи відбуваються погрози щодо фізичної розправи. На превеликий жаль, у сучасному світі продовжують відбуватися агресивні дії з боку чоловіків щодо жінок та дітей.

До військових подій на території України в певних родинах фіксувався лише ризик скоєння насильницьких дій, та в умовах війни фік-

суються саме випадки домашнього насильства [1]. Законодавством України визначено уповноважені органи щодо профілактики та недопущення домашнього насильства. До таких органів відносять: органи центральної виконавчої влади, на яких покладено функцію щодо забезпечення формування державної політики у напрямі запобігання та протидії домашньому насильству; органи центральної виконавчої влади, діяльність яких спрямована на реалізацію державної політики щодо запобігання та протидії домашньому насильству; місцева державна адміністрація, до повноважень якої належить забезпечення заходів щодо профілактики домашнього насильства; виконавчі органи районної, сільської, міської та селищної ради, повноваженням яких є здійснення заходів щодо попередження домашнього насильства [1].

До інших органів та установ, на які покладаються функції щодо здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать: служби у справах дітей; уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти; органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; суди; прокуратура тощо [4].

Управління превентивної діяльності головних управлінь Національної поліції та управлінь патрульної поліції тісно пов'язані щодо реагування на факти вчинення домашнього насильства. До їхніх функцій належать:

- реагування мобільними групами на випадки вчинення домашнього насильства, ведеться координація та контроль за їхньою діяльністю;

- кожного дня відбувається спілкування з поліцейськими мобільної групи, під час яких надаються відповідні рекомендації, розглядається інформація щодо особливостей реагування на випадки домашнього насильства чи проблемні питання, які виникають;

- моніторинг умов щодо правильного здійснення покладених обов'язків на працівників поліції, які включені до складу мобільних груп, внесення пропозицій для керівництва головних управлінь національної поліції України в областях, управлінь патрульної поліції в областях для забезпечення їх технічними засобами у справному стані, потрібною кількістю пального, форменим одягом, спеціальними засобами та

засобами зв'язку, кабінетом, бланковою продукцією (протоколи про адміністративні правопорушення, постанови у справах про адміністративне правопорушення, протоколи про адміністративне затримання, бланк термінового забороненого припису), формою оцінки ризиків щодо вчинення домашнього насильства, канцелярськими приладдями, доступом до інформаційних ресурсів Міністерства внутрішніх справ та Національної поліції тощо;

– інструктаж осіб, котрі включені до мобільних груп, які здійснюють чергування, надається практична та методична допомога;

– налагоджується взаємодія між мобільною групою та суб'єктом, що здійснює заходи у сфері недопущення домашнього насильства;

– залучаються громадські об'єднання та неурядові організації інших держав, мета яких – удосконалення роботи мобільної групи (навчання, тренінги) [3].

Мобільні групи, які здійснюють реагування на випадки домашнього насильства, – це групи, до складу котрих входить не менше двох офіцерів поліції, які перебувають на посадах інспекторів сектору превенції та патрульних поліцейських. Під час формування складу мобільної групи перевага надається поліцейським, які мають досвід роботи з протидії домашньому насильству, проходили курси з підвищення кваліфікації щодо попередження таких випадків насильства.

Під час здійснення певних дій, котрі спрямовані на запобігання домашньому насильству, працівники поліції мобільної групи керуються такими нормативно-правовими актами: законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про Національну поліцію», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про безоплатну правову допомогу», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»; Кодексом України про адміністративні правопорушення; Кримінальним та Сімейним кодексами України; Кримінально-процесуальним кодексом України; Цивільним кодексом України та законодавчими актами [4].

Основні завдання мобільної групи: 1) реагування на випадки домашнього насильства повинно бути своєчасним; 2) приймати від потерпілих, а також від інших людей заяви та повідомлення щодо випадків домашнього насильства; 3) уживати заходів, які припиняють дії домашнього насильства, допомога жертвам за результатами оцінки ризиків; 4) інформувати постраждалу особу про її права, соціальні послуги, якими вона може

скористатися; 5) термінові заборонні приписи щодо кривдника; 6) взаємодія з іншими суб'єктами, які організують заходи щодо протидії домашньому насильству; 7) інформувати підрозділ контролю за обігом зброї, мета якого – анулювати дозволи, які надають право придбання, носіння, зберігання, якщо власник учиняє домашнє насильство, а також вилучати зброю та боєприпаси згідно з чинним законодавством; 8) складання протоколу про адміністративне правопорушення у межах компетенції; 9) профілактична робота з кривдником [5].

Під час формування мобільних груп із числа поліцейських необхідне чітке дотримання вимог Наказу МВС від 11.10.2018 № 828 «Про затвердження Інструкції з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України» та Наказу «Про забезпечення контролю за обліком, збереженням, видачою й прийманням зброї, боєприпасів і спеціальних засобів у чергових частинах органів внутрішніх справ України» від 27.03.2008 № 141 [6].

Реагування працівниками поліції на повідомлення щодо вчинення домашнього насильства:

1. Отримують від заявників дані про вид насильства, кількість учасників насильства, їхні фізичні та психологічні стани; необхідним є надання медичної допомоги (медичними працівниками); присутність дітей під час насильницьких дій; з'ясовують наявність на місці насильства зброї та чи є можливість її застосування, а також інші загрози життю та здоров'ю громадянина; визначити, чи приймав кривдник участь у бойових діях.

2. Перевіряють базу даних щодо перебування особи, яка мешкає за вказаною адресою, на профілактичному обліку (проблеми з психікою, наркозалежні, мають судимість, особи, які вже несли відповідальність за вчинки домашнього насильства) та з'ясовують, чи є у них зареєстрована вогнепальна зброя.

3. Розподіляють основні завдання на працівників поліції на місці події.

4. Попередньо відпрацьовують спільні дії у разі застосування спеціальних засобів, зброї та фізичної сили [5].

Заяви та повідомлення про правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, приймаються згідно з Наказу МВС від 16.02.2018 № 111 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах Національної поліції України». Повідомлення надходять на лінію «102», після чого оператор вносить його до інформаційної пошукової картки [3].

Черговий оперативної частини на території обслуговування, де організована мобільна

група, формує завдання щодо реагування на повідомлення, яке надсилається на планшетний пристрій мобільної групи, здійснює контроль за її переміщенням та за результатами реагування на повідомлення.

Завданням поліцейських, які приймають заяву або повідомлення щодо домашнього насильства, є збір попередніх даних.

По-перше, поліцейські, які отримали на службовий планшет виклик щодо домашнього насильства, повинні встановити обставини події: ризики, які загрожують життю та здоров'ю громадян; наявність неповнолітніх у помешканні; наявність зброї та можливості її застосування по відношенню до мешканців; за необхідності викликати карету швидкої медичної допомоги на місце події.

Після з'ясування обставин співробітник поліції повинен здійснити перевірку, а саме: зміст та повноту інформації щодо виклику; повторність викликів; перебування за адресою виклику особи, яка перебуває на профілактичному обліку у підрозділах поліції України. Поліцейські фіксують факти наявності правопорушень, не визначаючи його кваліфікацію. Отримані відомості можуть бути важливим доказом у досудовому розслідуванні та судовому процесі [3].

Взаємодія мобільних групи відбувається з іншими підрозділами Національної поліції, підприємствами та установами, організаціями всіх форм власності, іншими громадськими та державними організаціями, які за своєю діяльністю пов'язані зі здійсненням заходів щодо протидії домашньому насильству. Під час виконання службових завдань працівники поліції, які входять до мобільної групи, працюють над забезпеченням дотримання прав і свобод людей [4]. На місці події поліцейські звертають увагу на: сліди від насильницьких дій (наприклад, краплі крові, синець, рана, опік, вирвані волоси); стан кривдника та жертви (ознаки алкогольного чи наркотичного сп'яніння, переляк, тремтіння рук чи всього тіла, емоційна неврівноваженість тощо); стан житлового приміщення (кров, розбиті та розкидані побутові предмети, розкидані та розірвані речі, безлад, пошкоджені меблі, вікна тощо); предмети, якими могли бути заподіяні тілесні чи майнові пошкодження [3].

За Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» працівники поліції мають право потрапляти до житла осіб без умотивованого рішення суду в критичних випадках, які пов'язані з припиненням домашнього насильства, якщо є безпосередня небезпека для життя чи здоров'я жертви.

Дії працівника поліції щодо кривдника: якщо особа поводить себе агресивно, заспокоїти її, застосувати комунікативні навички для проведення подальшої бесіди; з боку кривдника мож-

ливі провокації, тому намагатися не реагувати на них; проводити бесіду з кривдником щодо відповідальності за вчинення домашнього насильства згідно з чинним законодавством України та пояснити, які дії є протиправними; інформувати кривдника про спеціальні заходи щодо недопущення домашнього насильства та які можуть бути застосовані до нього [3].

Дії поліцейського під час роботи з жертвою домашнього насильства: якщо в людини поліцейський бачить фізичні ушкодження, необхідно надати першу медичну допомогу, викликати карету швидкої допомоги та вказати кількість постраждалих осіб; проінформувати постраждалу особу про необхідність написати заяву щодо вчинення протиправних дій; якщо людина згодна, звернути увагу на її фізичний та психологічний стан, прийняти заяву на місці злочину та передати її до поліцейської дільниці для подальшої реєстрації та вжиття заходів; якщо потерпіла чи потерпілий відмовляються написати заяву, то надати інформацію про можливість у подальшому звернення до поліції і написання заяви [3].

Дії постраждалої особи, щодо якої вчинили домашнє насильство: подзвонити в поліцію за номером 102; написати заяву щодо вчинення домашнього насильства; наполягати про винесення термінового заборонного припису. Згідно із законодавчими документами, терміновий заборонний припис може бути винесений заявою жертви, а також за власною ініціативою працівником поліції України за результатами оцінки ризиків, строк може бути до 10 діб. Винесений обмежувальний припис щодо кривдника за рішенням суду – це такий захід, який тимчасового обмежує права кривдника, покладає на нього обов'язки, які спрямовані на забезпечення безпеки для жертви (під час воєнного стану суди України продовжують працювати та забезпечувати конституційне право людей).

Якщо домашнє насильство було вчинено в присутності неповнолітньої особи, необхідно наполягати, щоб працівник поліції зафіксував такі дії. Неповнолітня особа, яка стала свідком домашнього насильства, одразу набуває статусу постраждалої, що є важливим юридичним фактом [6]. Удало здійснені профілактичні заходи, попередження соціальних проблем, подолання негативних чинників – усе це сприяє попередженню та недопущенню домашнього насильства. Професійно та злагоджено проведена профілактична робота – це запорука правомірної та безпечної поведінки людини [4].

Обов'язковим кроком у подоланні такого негативного явища, як домашнє насильство, є звернення постраждалої особи або її законного представника до поліції та написання заяви. Будь-які насильницькі дії у присутності неповнолітніх або недієздатних осіб уважа-

ються психологічним насильством та передбачають законні певні дії з боку поліцейських, навіть без написання заяви потерпілою особою чи її законним представником [4].

Згідно зі ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», спеціальними заходами щодо протидії домашньому насильству є: терміновий заборонний та обмежувальний приписи стосовно кривдника; взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичних робіт; проходження кривдником певної програми [1].

Розглядаючи питання адміністративної відповідальності, згідно зі ст. 173-2 КУпАП, дії працівника поліції спрямовані на вжиття заходів для швидкого реагування, супроводу правопорушника до суду, де розглядається та приймається рішення за адміністративними матеріалами. Якщо робочий час мобільної групи закінчується, то правопорушника до суду супроводжує мобільна група, яка заступає на чергування, або дільничні офіцери поліції (якщо правопорушення вчинено громадянином у віці від 16 до 18 років – то поліцейські інспектори ювенальної превенції), згідно зі ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Матеріали, які були зібрані у робочу зміну (протокол, заява, пояснення, терміновий заборонний припис, оцінка ризиків, протокол про адміністративне правопорушення), передаються до чергової частини територіального органу для подальшої передачі та належного вирішення уповноваженими особами даного злочину [1]. Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України, злочини, які вчинені в умовах воєнного стану, є такими, які мають обтяжувальні обставини, та обтяжують покарання.

На основі аналізу нормативно правового законодавства можемо зробити висновок про ефективність правового реагування працівників поліції на випадки домашнього насильства під час військової агресії в Україні. Отже, насильницькі дії уражають психологічний та емоційний стан людей. Військові дії на території нашої держави ще з більшою інтенсивністю впливають на особистість людини. Навіть у тих родинях, де домашнього насильства ніколи не було, нині спостерігається підвищена напруженість через те, що люди вимушені меш-

кати разом під час війни. Люди перебувають у постійному стресі, його прояви є в усіх людей, різні, тому виникають роздратування та агресія. Психологи стверджують, що в таких випадках необхідна домовленість, щоб під час проживання на одній території у людини був свій особистий простір, щоб побути деякий час на самоті. Також важливо застосовувати ліміт часу для перегляду новин, щоб знизити вплив стресу на організм.

На нашу думку, в умовах воєнного стану в Україні важливо продовжувати висвітлення тематики домашнього насильства, відновлювати та вдосконалювати практику щодо збору статистики, що в подальшому дасть змогу змінювати підходи до розслідування та притягнення до відповідальності винних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції : методичний посібник / С.В. Альошкін та ін. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 28–32.
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07.12.2017 URL: https://kodeksy.com.ua/pro_zapobigannya_ta_protidiyu_domashn_omu_nasil_stvu.htm
3. Зінченко Д.А. Нормативно-правове забезпечення реагування працівників правоохоронних органів на випадки домашнього насильства. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2022. С. 15–16.
4. Костюк В.Л., Федоровська Н.В., Пашковська М.В. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції : методичні рекомендації. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с.
5. Макарова О.П., Зінченко Д.А., Червоний П.Д. Надання психологічної допомоги жертвам, які постраждали від домашнього насильства під час військового стану. *Особистість, суспільство, війна* : тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму МВС України / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. С. 98–101.
6. Постанова КМ України від 22 серпня 2018 р. № 654 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі».